

اصول اخلاقی برای توسعه اقتصادی در احادیث معصومین علیه السلام

فاطمه عباسی^۱

چکیده

در دنیای امروز، توسعه اقتصادی به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های جوامع بشری و نیز یکی از اهداف مهم اجتماعی و اقتصادی در جهان امروز مطرح است، که نیازمند مبانی اخلاقی مستحکم و جهت دهنده است، چرا که فعالیت‌های اقتصادی به دلیل عدم رعایت اصول اخلاقی منجر به نابرابری فساد و آسیب می‌شوند. ریشه اصلی مشکلات اقتصادی در عملکرد نادرست بشری به ویژه در توزیع ناعادلانه ثروت است و فقر جوامع در وهله نخست، معلول روابط ظالمانه و استثمار میان کشورهای قدرتمند و ضعیف می‌باشد، از این رو بررسی اصول اخلاقی برای توسعه اقتصادی ضرورت دارد و حائز اهمیت می‌باشد. در این راستا آموزه‌های دینی و احادیث معصومین می‌توانند به عنوان یک منبع غنی برای ارائه اصول اخلاقی در فعالیت‌های اقتصادی مورد استفاده قرار بگیرند. اصول اخلاقی در آموزه‌های اسلامی نه تنها به عنوان مبانی هدایت فردی، مطرح می‌شوند بلکه به عنوان ارکان اساسی برای ساختارهای اجتماعی و اقتصادی هم عمل می‌کنند و احادیث معصومین هم این ارزش‌ها و اصول اخلاقی را به عنوان راهکاری برای دستیابی به یک نظام اقتصادی سالم و عدالت محور معرفی کرده‌اند. هدف از این پژوهش، که با استفاده از روش تحلیلی توصیفی و با مراجعه به احادیث معصومین علیه السلام نوشته شده این است که به ارتباط میان اخلاق و اقتصاد پرداخته، نشان می‌دهد که رعایت اصول اخلاقی چگونه می‌تواند از فساد اقتصادی جلوگیری کرده اعتماد عمومی را تقویت کند و زمینه ساز توسعه ای عدالت محور باشد.

کلید واژه

اصول اخلاقی، توسعه اقتصادی، عدالت اقتصادی، صبر، صداقت .

مقدمه

توسعه اقتصادی، به عنوان یکی از مهم‌ترین اهداف جوامع بشری همواره مورد توجه دانشمندان و برنامه ریزان بوده است. با وجود تلاش‌های چشمگیر در این زمینه، جوامع امروزی با چالش‌های متعددی از جمله نابرابری‌های فزاینده تخریب محیط زیست و بحران‌های اخلاقی روبرو هستند. در دنیای امروز، اخلاق به عنوان بخش جدایی ناپذیر از زندگی انسانی و اجتماعی همواره نقش مهمی در پیشرفت جوامع ایفا کرده است. در میان آموزه‌های دینی و فرهنگی، اصول اخلاقی، جایگاه ویژه‌ای دارد. چرا که این اصول نه تنها رفتارهای فردی

^۱ طلبه سطح ۲ حوزه علمیه نرجسیه

را هدایت می‌کنند بلکه ساختارهای اجتماعی و اقتصادی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. توسعه اقتصادی که به معنای بهبود رفاه عمومی، برابری‌ها و افزایش بهره‌وری است، بدون توجه به اخلاق امکان‌پذیر نیست، زیرا هرگونه رشد اقتصادی بی‌اعتنا به اخلاق آسیب‌های جدی به عدالت و پایداری اجتماعی وارد می‌کند. در آموزه‌های اسلامی به ویژه در احادیث معصومین علیه السلام اصول اخلاقی همچون عدالت، صداقت، صبر، مدارا، نیکو بودن، به عنوان راهنماهای رفتاری و اجتماعی معرفی شده‌اند که می‌توانند زمینه ساز توسعه اقتصادی پایدار باشند. این احادیث توسعه را صرفاً به معنای افزایش تولید و مصرف نمی‌دانند، بلکه بر اهمیت ارزش‌های انسانی و اخلاقی در این فرایند تأکید می‌کنند. عدالت، از طریق توزیع عادلانه فرصت‌ها و منابع صداقت و شفافیت از طریق ایجاد اعتماد در معاملات صبر و مدارا با کاهش تنش‌ها و تقویت مشارکت اجتماعی نیکو بودن با بهبود روابط انسانی پایه‌های رشد اقتصادی را مستحکم می‌سازد. هدف از نگارش این پژوهش به صورت تحلیلی- توصیفی، شناخت ارتباط میان اخلاق و اقتصاد است. به همین دلیل این مقاله، در صدد پاسخگویی به این پرسش است که رعایت ارزش‌ها و اصول اخلاقی چگونه می‌تواند بر توسعه اقتصادی کمک کند؟ در زمینه ارتباط اخلاق و اقتصاد، مطالعات متعددی انجام شده است. برخی از این مطالعات به بررسی نقش اخلاق در اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد اسلامی پرداختند. به عنوان مثال اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری اثر ماکس وبر این کتاب به بررسی نقش اخلاق پروتستانی شکل‌گیری و توسعه سرمایه‌داری می‌پردازد. مطالعات مربوط به اقتصاد اسلامی که به بررسی اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی در اقتصاد و نظام مالی می‌پردازند. آثاری از جمله نوشته‌های شهید صدر و آیت الله مصباح یزدی در این زمینه قابل ذکر است. مقاله رابطه اخلاق و اقتصاد بر اساس الگوی نظام مند معرفت‌های اقتصادی اثر علی اصغر هادوی‌نیا، به بررسی ارتباط سطوح چهارگانه هست‌ها و بایدهای اقتصادی اخلاقی پرداختند. در این مقاله اقسام ارتباطی که بین اخلاق و اقتصاد وجود دارد را مطرح نموده‌اند. با وجود این مطالعات هنوز یک بررسی جامع و نظاممند از اصول اخلاقی توسعه اقتصادی در احادیث معصومین علیه السلام صورت نگرفته است. بسیاری از پژوهش‌ها به صورت پراکنده به این موضوع پرداخته‌اند و یک چارچوب منسجم و کاربردی برای بهره‌گیری از این اصول در عمل ارائه کرده‌اند. این پژوهش، با هدف رفع این نقص و ارائه یک تحلیل جامع از اصول اخلاقی، توسعه اقتصادی در احادیث معصومین علیه السلام انجام می‌شود.

۱- مفهوم شناسی

در هر پژوهشی نیاز است تا واژگان کلیدی و پرتکرار از نظر لغوی و اصطلاحی مورد واکاوی قرار بگیرند تا هرگونه ابهام از نظر خواننده برطرف گردد. در این مقاله به واکاوی واژگان اصول، اخلاق، اصول اخلاقی، توسعه و اقتصاد خواهیم پرداخت.

۱-۱- اصول در لغت و اصطلاح

واژه اصول، در لغت به معنای جمع اصل است و به مواردی مانند اساس‌ها، بیخ‌ها و بن‌ها، ریشه‌ها و پایه‌ها اشاره دارد. (لغت‌نامه دهخدا) این واژه، در متون مختلف به معنای قواعد، قوانین و ارکان هر چیز به کار می‌رود. مفهوم شناسان در اصطلاح، اصول را پایه‌ها، قواعد و مبانی می‌دانند که یک علم نظام یا موضوع بر آنها استوار است. این اصول، به عنوان چهارچوبی برای فهم و تحلیل موضوعات مختلف عمل می‌کنند و معمولاً به صورت قواعد کلی و بنیادین تعریف می‌شوند که سایر مفاهیم و قوانین از آنها مشتق می‌شوند. به طور کلی در علوم مختلف، اصول، به عنوان راهنمایی برای تبیین و توضیح پدیده‌ها و روابط میان آنها به کار می‌روند. (پورتال دانشنامه علوم اسلامی و نرم‌افزار هوش مصنوعی بینگ)

۱-۲- اخلاق در لغت و اصطلاح

واژه اخلاق در لغت، جمع خلق و در اصل، واژه عربی به معنای سرشت و سجیه به کار رفته‌اند، اعم از اینکه سجیه و سرشت نیکو و پسندیده باشند، مانند جوانمردی و دلیری یا اینکه سجیه و سرشت زشت و ناپسند باشند، مانند فرومایگی و بزدلی. (فلسفه اخلاق، مصباح یزدی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ سوم، پاییز ۱۳۹۴، صفحه ۱۹) در لغت‌نامه دهخدا آمده است؛ اخلاق، جمع خلق و در لغت، به معنای خویهاست. (لغت‌نامه دهخدا، دانشگاه تهران، جلد ۵، صفحه ۱۵۲۵). اخلاق در اصطلاح دانشمندان و عالمان اخلاقی، معانی و کاربردهای متفاوتی دارد. سه معنی زیر برای اصطلاح اخلاق در نظر عالمان اخلاق بر شمرده شده است:

۱/ صفت راسخ نفسانی: صفات و هیئت‌های پایدار در نفس که موجب صدور افعالی متناسب با آنها به طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان می‌شود.

۲/ صفات نفسانی: هرگونه صفات نفسانی است که موجب پیدایش کارهای خوب یا بد می‌شود چه آن صفت نفسانی به طور پایدار و راسخ باشد و چه به صورت ناپایدار و چه از روی فکر حاصل و یا بدون تفکر و تأمل سرزند.

۳/ فضایل اخلاقی: گاهی واژه اخلاق صرفاً در مورد اخلاق نیک و فضایل اخلاقی به کار می‌رود مثلاً وقتی گفته می‌شود فلان کار اخلاقی است یا دروغ‌گویی کاری غیر اخلاقی است و یا زمانی که گفته می‌شود عصاره اخلاق عشق و محبت است منظور از اخلاق تنها اخلاق فضیلت است. (فلسفه اخلاق مصباح یزدی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی چاپ سوم پاییز ۱۳۹۴ صفحه ۱۹ تا ۲۲)

در کتاب‌هایی که به علم اخلاق اختصاص دارند، معمولاً کاربرد نخست به عنوان تعریف اخلاق ارائه می‌گردد. علم اخلاق که اغلب با حذف کلمه علم از ابتدای آن به طور مطلق به کار می‌رود، علمی است که از انواع صفات خوب و بد بحث کرده آنها را مورد شناسایی و تعریف و تبیین قرار داده کیفیت اکتساب صفحات خوب و فضایل را و نیز چگونگی زدودن صفات رذیله بیان کرده است. فرق میان اخلاق و علم اخلاق در چیست؟ به تعبیر مرحوم نراقی علم اخلاق عبارت است از «دانش صفات مهلکه و منجیه و چگونگی متصف شدن و گرویدن به

صفات نجات بخش و رها شدن از صفات هلاک کننده» (محمد مهدی نراقی، جامع السادات، جلد ۱، صفحه ۹ تا ۱۵) اخلاق، مجموعه‌ای از اصول ارزش‌ها و هنجارهایی اشاره دارد که رفتارهای انسانی را در جامعه تنظیم می‌کند. اخلاق به ما می‌گوید که چه کارهایی درست و چه کارهایی نادرست هستند و به نوعی به رفتارهای روزمره و تعاملات اجتماعی مربوط می‌شود. علم اخلاق مطالعه و تحلیل فلسفی و نظری این اصول و قواعد می‌پردازد. علم اخلاق به بررسی سؤالاتی مانند چرا یک عمل اخلاقی است؟ و چه معیاری برای سنجش اخلاقی بودن یک عمل وجود دارد؟ می‌پردازد. این علم به دنبال فهم عمیق‌تر تئوری‌تر از مفاهیم اخلاقی است. بنابراین هدف نهایی علم اخلاق این است که انسان را به کمال و سعادت حقیقی خود یعنی قرب الهی برساند.

۱-۳- اصول اخلاقی در لغت و اصطلاح

اصول اخلاقی در لغت، به معنای مجموعه‌ای از صفات و رفتارهایی است که بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای انسانی و اجتماعی تنظیم شده‌اند و در اصطلاح مفهوم شناسان اصول اخلاقی باید‌ها و نبایدهایی است که مردم فکر می‌کنند درست و به جا هستند یعنی چیزهایی در مبنای گفتگوی روابط اجتماعی و انسانی است. در طی تاریخ ۴ اصل اخلاقی وجود دارد ولین و مهم‌ترین اصل عدالت و انصاف دوم واقعیت و حقیقت سوم محبت و عشق چهارم آزادی و رهایی است، البته اخیراً نوع پنجم اصل اخلاقی با نام کرامت و حیثیت نیز مورد بحث قرار گرفته است. بنابراین اصل اخلاقی واقعیات مرجعی هستند یعنی آنچه را که همیشه ترجیح می‌دهیم مثلاً عدالت بر ظلم رهایی و آزادی بر زندان و اسارت پس مفاهیم اخلاقی ترجیحات ما بوده که به باید‌هایمان تبدیل می‌شوند. (هوش مصنوعی بینک)

۱-۴- توسعه در لغت و اصطلاح

واژه توسعه در لغت به معنای گشادگی فراخی و وسعت آمده است این واژه از ریشه عربی و سعی گرفته شده و به معنای گسترش و افزایش ظرفیت‌ها و امکانات اشاره دارد. در اصطلاح توسعه به فرایندی گفته می‌شود که در آن تغییرات کیفی و کمی در ساختارهای اجتماعی اقتصادی و فرهنگی یک جامعه رخ می‌دهد. این تغییرات به منظور بهبود شرایط زندگی کاهش فقر و ایجاد عدالت اجتماعی انجام می‌شود. بنابراین توسعه را می‌توان شامل جنبه‌های مختلفی مانند توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی و سیاسی دانست.

۱-۵- اقتصاد در لغت و اصطلاح

واژه اقتصاد این واژه از ریشه عربی قصده گرفته شده که به معنای هدف‌گیری و حرکت به سوی میانه روی است. این واژه در لغت به معنای میانه‌روی و اعتدال و تدبیر در مصرف استفاده از منابع آمده است و در اصطلاح اقتصاد به علم تخصیص بهینه منابع محدود برای رفع نیازهای نامحدود انسان‌ها گفته می‌شود این علم به بررسی تولید توزیع و مصرف کالاها و خدمات می‌پردازد و هدف آن بهبود رفاه اجتماعی و مدیریت منابع

کمیاب است. اقتصاد همچنین به عنوان شبکه‌ای از تولید کنندگان توزیع کنندگان و مصرف کنندگان کالاها و خدمات در یک منطقه یا کشور تعریف می‌شود.

۲-ارتباط میان اخلاق و اقتصاد

اخلاق و اقتصاد پیوندی ساختاری و متقابل دارند که به پایداری عدالت و رشد اقتصادی کمک می‌کند. هرگونه فعالیت اقتصادی چه در سطح فردی چه در سطح کلان تحت تاثیر اصول اخلاقی قرار دارد. اخلاق به عنوان مجموعه‌ای از ارزش‌ها و اصول رفتاری نقش مهمی در هدایت فعالیت‌های اقتصادی ایفا می‌کند برخی از جنبه‌های ارتباطی میان اخلاق و اقتصاد عبارتند از:

۲-۱-نقش اخلاق در اعتماد اقتصادی

یکی از مهمترین عوامل توسعه اقتصادی اعتماد عمومی است وقتی افراد و شرکت‌ها با صداقت و شفافیت در معاملات اقتصادی رفتار کنند اعتماد بین فعالان اقتصادی افزایش می‌یابد. این اعتماد موجب گسترش سرمایه‌گذاری رونق بازار و کاهش هزینه‌های ناشی از اختلافات حقوقی و مالی می‌شود. به همین دلیل احادیث معصومین علیه السلام بر لزوم صدق و امانت داری در تجارت تاکید دارند.

۲-۲-عدالت اقتصادی و رشد پایدار

یکی از عوامل موثر در توسعه اقتصادی عدالت در توزیع منابع و فرصت‌ها است عدالت موجب کاهش شکاف طبقاتی افزایش رفاه عمومی و جلوگیری از تمرکز ثروت در دست گروهی خاص می‌شود در احادیث اسلامی عدالت به عنوان یکی از اصول بنیادین معرفی شده است ه مانع از ظلم اقتصادی و سو استفاده از منابع می‌شود.

۲-۳-تاثیر اخلاق بر انگیزه و بهره‌وری

رعایت اصول اخلاقی موجب افزایش انگیزه کار و بهره‌وری می‌شود در محیطی که بر پایه اخلاق بنا شده باشد کارکنان از حقوق عادلانه برخوردار بوده و با تلاش و پشت کار فعالیت می‌کنند. این امر نه تنها موجب رشد اقتصادی می‌شود بلکه رضایت شغلی و کیفیت تولیدات را نیز افزایش می‌دهد.

۲-۴-جایگاه اصول اخلاق

اصول اخلاقی در چهارچوب آموزه‌های دینی جایگاه بسیار برجسته و بنیادینی دارد در دین اسلام اخلاق به عنوان یکی از ارکان اصلی دین معرفی شده است و هدف از بعثت پیامبر صلوات الله علیه ،تکمیل مکارم اخلاقی بیان شده است آموزه‌های دینی اصول اخلاقی را به عنوان راهنمایی برای رفتارهای فردی و اجتماعی انسان‌ها ارائه می‌دهند و بر پایه ارزش‌هایی مانند صداقت عدالت تقوا و احترام به حقوق دیگران استوار هستند. بر اساس منابع دینی اخلاق نه تنها به عنوان یک وظیفه فردی بلکه به عنوان یک مسئولیت اجتماعی نیز مطرح است. قرآن کریم و احادیث معصومین علیه السلام بر اهمیت اخلاق در زندگی تاکید دارد و آن را به عنوان معیار

باشد و از مادی‌گرایی دوری کند این نگرش می‌تواند به مدیریت بهتر منابع و پیشگیری از اتلاف ثروت‌ها و منابع طبیعی کمک کند. ه در نهایت به توسعه اقتصادی منجر می‌شود. معصومین علیه السلام تاکید زیادی بر روی انصاف و عدالت دارند شکرگزاری می‌تواند افراد را وادار کند تا به نعمت‌هایی که دارند توجه بیشتری کرده و به نیازمندان کمک کنند این موضوع می‌تواند به توزیع عادلانه‌تر ثروت و کاهش فاصله‌های اقتصادی در جامعه کمک کند. همچنین زمانی که افراد به شکرگزاری از نعمت‌های الهی می‌پردازند این عمل می‌تواند به تقویت احساس همبستگی و وحدت در جامعه منجر شود این وحدت و انسجام به رشد و توسعه اقتصادی کمک می‌کند، زیرا افراد با همکاری و همفکری بیشتری به اهداف مشترک دست می‌یابند.

توجه به احادیث معصومین علیه السلام نیز بر فراوانی روزی از طریق شکرگزاری اشاره دارد نمونه‌ای از این احادیث می‌توان به حدیث پیغمبر اشاره کرد که می‌فرمایند هر کس خداوند بر تن وی جامع نعمت پوشاند باید فراوان الحمد لله گوید و هر کس اندوهش بسیار شود باید استغفرالله گوید هر کس روزی‌اش به کندی رسد باید فراوان لا حول و لا قوه الا بالله گوید. (محمد محمدی ریشه‌ری ۱۳۲۵ توسعه اقتصاد بر پایه قرآن احادیث ترجمه ابوالقاسم حسینی نشر دارالحدیث قم ۱۳۸۲ صفحه ۶۳۵) حدیثی نیز از امام علی علیه السلام که می‌فرمایند: «چنان نیست که خداوند در شکر را بر بنده‌ای بگشاید و در نعمت افزایی را بر وی ببندد» (محمد، محمدی ری شهری، ۱۳۲۵، توسعه اقتصاد بر پایه قرآن و احادیث، ترجمه ابوالقاسم حسینی، نشر دارالحدیث، قم، ۱۳۸۲، صفحه ۶۳۹)

۲-۵-۴- توکل کردن

توکل به خداوند اعتماد به نفس و آرامش درونی را افزایش می‌دهد احساس اعتماد به افراد کمک می‌کند تا با اطمینان بیشتری در زمینه‌های اقتصادی تصمیم‌گیری کنند، ریسک‌های حساب شده بپذیرد و در مواجهه با چالش‌ها و نوسانات بازار خونسردی خود را حفظ کند. اعتماد به اینکه خداوند بهترین را رقم می‌زند می‌تواند به افراد کمک کند تا اهداف بلند مدت معناداری در زمینه اقتصادی تعیین کنند این انگیزه معنوی و اصول اخلاقی آنها را به تلاش و کوشش بیشتر وادار می‌کند تا با اتکا به توانایی‌های خود و هدایت الهی به موفقیت اقتصادی دست یابند. توکل و اعتقاد به حمایت الهی می‌تواند در زمان‌های سخت اقتصادی امید و انگیزه را حفظ کند این باور و رفتار می‌تواند به افراد کمک کند تا در مواجهه با شکست‌ها و موانع ناامید نشوند و با پشت کار ادامه دهند این توکل کردن به خداوند سبحان می‌تواند به پیروی از بقیه اصول اخلاقی در کسب و کار بپردازد چرا که باعث می‌شود رفتار صادقانه منصفانه در معاملات اعتماد شرکا و مشتریان را جلب کند و به رشد پایدار و بلند مدت کسب و کار کمک نماید. در حدیثی از پیامبر صلوات الله علیه مده که ایشان راجع به توکل کردن به خداوند تبارک تعالی می‌فرمایند هر که یک سره به خداوند بپیوندد خداوند هر بار او را بر عهده گیرد و از جایی که گمان ندارد روی‌اش می‌بخشد و هرچه به دنیا پیوندد خدا وی را به دنیا واگذارد. (محمد، محمدی ری شهری، ۱۳۲۵، توسعه اقتصاد بر پایه قرآن و احادیث، ترجمه ابوالقاسم حسینی، نشر دارالحدیث، قم، ۱۳۸۲، صفحه ۶۳۷)

۲-۵-۵-مدارا کردن

مدارا به عنوان یک مفهوم اجتماعی و فرهنگی می‌تواند تاثیرات مثبتی بر رشد و توسعه اقتصادی داشته باشد. مدارا باعث ایجاد فضایی برای همکاری و همبستگی میان افراد و گروه‌ها می‌شود. این همکاری می‌تواند به افزایش بهره‌وری و کارایی در محیط‌های کاری و اقتصادی منجر شود. مدارا اگر معمولاً جذاب‌تر برای سرمایه‌گذاران هستند، چرا که سرمایه‌گذاران به دنبال محیطی پایدار و امن برای سرمایه‌گذاری می‌باشند و مدارا می‌تواند به ایجاد چنین محیطی کمک کند. مدارا می‌تواند به کاهش تنش‌ها و درگیری‌های اجتماعی کمک کند که این امر به نوبه خود می‌تواند به ثبات اقتصادی و رشد کمک کند. در جوامع مدارا اگر افراد با دیدگاه‌ها و ایده‌های مختلف می‌توانند به راحتی با یکدیگر تعامل کنند این تعامل می‌تواند نوآوری و خلاقیت منجر شود که برای رشد اقتصادی ضروری است. پیامبر خدا درباره مدارا می‌فرماید در مدارا افزایش روزی و برکت نهفته است و هر کس مدارا بی بهره باشد از خیر بهره ندارد. (محمد، محمدی ری شهری، ۱۳۲۵، توسعه اقتصاد بر پایه قرآن و احادیث، ترجمه ابوالقاسم حسینی، دارالحدیث، قم، ۱۳۸۲، صفحه ۶۳۰) از امام صادق علیه السلام هم درباره مدارا چنین آمده ر خانواده‌ای که از مهر و مدارا داشته باشند خداوند در روزی ایشان گشایش پدید آورد. (همان). احادیث ذکر شده نشانگر این است که مدارا به عنوان یک رفتار و اصل اخلاقی باعث افزایش روزی می‌شود چرا که افزایش روزی هر فرد و خانواده در جامعه‌ای که زندگی می‌کنند باعث توسعه اقتصادی آن خانواده و نیز به دلیل تعاملات اجتماعی که در یک جامعه وجود دارد باعث توسعه اقتصادی همه آن جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند هم می‌شود.

۲-۵-۶-خوشگفتار بودن

خوش گفتاری باعث ایجاد روابط مثبت و سازنده میان افراد و کسب و کارها می‌شود این روابط می‌تواند به همکاری‌های بیشتر و تبادل اطلاعات منجر شود. خوش گفتاری را می‌توان به عنوان یک مهارت ارتباطی قوی یاد کرد که باعث توسعه و گسترش کسب و کارها می‌شود مثلاً مذاکرات موفق ارائه موثر محصولات و خدمات و برقراری روابط قوی با مشتریان همگی به رشد اقتصادی شرکت‌ها منجر می‌شود. بهتر است اینگونه ذکر شود که رهبران و مدیران خوش گفتار قادر به الهام بخشی هدایت و مدیریت تیم‌های خود به سمت اهداف اقتصادی هستند. این چنین ارتباطات موثر باعث افزایش همکاری و وفاق در تیم‌ها شده و به تصمیم‌گیری‌های بهتر و اجرای موفق استراتژی‌ها کمک می‌کند. بازاریابی و فروش موثر مستلزم برقراری ارتباط با مشتریان و درک نیازها و خواسته‌های آنهاست لذا مهارت‌های کلامی قوی به ایجاد ارتباط عمیق‌تر با مشتریان افزایش فروش و وفاداری آنها منجر می‌شود. در عرصه اقتصادی جهانی نیز خوش گفتار بودن در مذاکرات بین‌المللی اهمیت دارد درک فرهنگ‌های مختلف و برقراری ارتباط موثر با شرکای تجاری بین‌المللی می‌تواند به توافقات سودمند و گسترش بازارهای جهانی منجر شود. احادیثی از امام کاظم علیه السلام در رابطه با خوش گفتار بودن آمده که چگونه موجب افزایش روزی می‌شود ایشان می‌فرمایند همانا مدارا و نیکی و خوش خلقی مایه آبادانی و افزایش روزی است. (محمد، محمدی ری شهری، ۱۳۲۵، توسعه اقتصاد بر پایه قرآن و احادیث، ترجمه ابوالقاسم

حسینی، نشر دارالحديث، قم، ۱۳۸۲، صفحه ۶۳۱) امام سجاد علیه السلام نیست در این رابطه می‌فرماید گفتار نیک ما را می‌افزاید روزی را رشد می‌دهد و مرگ را به تاخیر می‌اندازد در مجموع خوش گفتار بودن به عنوان یک مهارت کلیدی می‌تواند به بهبود روابط تجاری و افزایش کارایی جذب فرصت‌های جدید و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی کمک شایانی کند.

۲-۵-۷- صداقت

صداقت مانند دیگر اصول اخلاقی تاثیر بسزایی در توسعه اقتصادی دارد چرا که صداقت به ایجاد روابط سالم و اعتماد متقابل در جامعه کمک می‌کند. در اقتصاد این امر به معنای شفافیت در قیمت گذاری کیفیت محصولات و گزارش‌های مالی است وقتی مصرف کنندگان و شرکا به صداقت یک کسب و کار اطمینان داشته باشند، تمایل بیشتری به همکاری و سرمایه‌گذاری دارند این اعتماد به وفاداری مشتری افزایش فروش و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی منجر می‌شود. علاوه بر این صداقت در اقتصاد به معنای پذیرش مسئولیت و پاسخگویی در برابر اقدامات است. این امر به ایجاد ثبات و اطمینان در بازار کمک می‌کند و سرمایه‌گذاران را تشویق می‌نماید تا در محیطی سالم و قابل اعتماد سرمایه‌گذاری کنند. احادیثی که می‌توان برای این اصل اخلاقی آورد حدیث پیامبر که فرموده‌اند صداقت کلید برکت است این حدیثی به قدرت صداقت در جذب برکت و موفقیت در امور اقتصادی اشاره دارد. وقتی افراد در معاملات خود صادق هستند اعتماد دیگران را جلب می‌کنند و این امر به روابط تجاری پایدار و رشد اقتصادی منجر می‌شود. امام علی علیه السلام می‌فرماید صداقت بهترین سیاست است این کلام حضرت بر اهمیت صداقت در روابط و معاملات تاکید دارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید هر که در گفتار و کردار خود صادق باشد خداوند برکت را در رزق و روزی او قرار می‌دهد این حدیث ارتباط مستقیم بین صداقت و برکت اقتصادی را نشان می‌دهد، چرا که صداقت باعث جلب خیر و برکت الهی در امور مالی و اقتصادی می‌شود.

۲-۵-۸- صبر

صبر به افراد و کسب و کارها کمک می‌کند تا در مواجهه با چالش‌ها و بحران‌های اقتصادی خونسردی خود را حفظ کنند این امر به تصمیم‌گیری‌های عاقلانه‌تر و اجتناب از واکنش‌های احساسی که می‌تواند به ضرر اقتصاد باشد منجر می‌شود. همچنین صبر به افراد اجازه می‌دهد تا در سرمایه‌گذاری‌های بلند مدت و سودمند شرکت کنند چرا که بسیاری از فرصت‌های اقتصادی نیازمند زمان و تحمل برای رسیدن به نتیجه هستند. سبب افراد کمک می‌کند تا در مسیر موفقیت اقتصادی پایدار و مصمم باقی بمانند یادگیری و توسعه مهارت‌های جدید اغلب نیازمند زمان و تلاش مداوم است. سبب افراد انگیزه می‌دهد تا در مسیر آموزش و بهبود مهارت‌های خود استقامت نشان دهند این مهارت‌های جدید می‌تواند به نوآوری کارایی بیشتر و در نهایت رشد اقتصادی منجر شود. این چنین است که در روابط تجاری سلب و تحمل به ایجاد ارتباط پایدار و قوی کمک می‌کند و نیز درک شرایط و مشکلات مشتریان و شرکا و صبر در مواجهه با اختلافات به حفظ روابط تجاری و گسترش

فرصت‌های اقتصادی منجر شود. امام علی علیه السلام می‌فرمایند برای هر نعمتی کلیدی و کلونی است کلید آن صبر و کلون آن سستی. (محمد، محمدی ری شهری، ۱۳۲۵، توسعه اقتصاد بر پایه قرآن و احادیث، ترجمه ابوالقاسم حسینی، نشر دارالحدیث، قم، ۱۳۸۲، صفحه ۶۶۳) سب افراد اجازه می‌دهد تا در برابر موانع و ناکامی‌های احتمالی امید و انگیزه خود را حفظ کنند این امر به ویژه در مسیر کارآفرینی و نوآوری که اغلب با چالش‌های متعدد همراه هست اهمیت دارد. امام باقر علیه السلام می‌فرمایند ز ثروتمندترین ثروت است این حدیث به ارزش بالای سر در زندگی اشاره دارد در اقتصاد می‌تواند به عنوان یک سرمایه تلقی شود که به افراد کمک می‌کند تا در مسیر موفقیت ثروت و توسعه اقتصادی استوار و پایدار بمانند.

۲-۵-۹- میانه‌روی

میانه روی به عنوان یکی از راهنماهای مهم برای تعادل و پایداری در امور اقتصادی مورد توجه قرار دارد میانه‌روی در مصرف منابع به حفظ و مدیریت بهینه منابع طبیعی و مالی کمک می‌کند. این امر به ویژه در شرایط محدودیت منابع برای رشد پایدار اقتصاد ضروری است. اسراف و زیاده‌روی در مصرف می‌تواند به هدر رفتن منابع و ناپایداری اقتصادی منجر شود اما میان روی به افراد و کسب و کارها کمک می‌کند تا با مدیریت هزینه‌ها و اجتناب از اسراف منابع را به طور موثرترین تخصیص دهد. از طرفی هم میانه‌روی در سرمایه‌گذاری به معنای پرهیز از ریسک‌های غیر ضروری و همچنین عدم اهمال در فرصت‌های سودمند است این تعادل به تصمیم‌گیری‌های عاقلانه‌تر و کاهش خسارات احتمالی در نوسانات بازار کمک می‌کند. میانه‌روی همچنین به توضیح عادلانه طرح ثروت و فرصت‌ها کمک می‌کند اجتناب از افراط در ثروت‌اندوزی و توجه به نیازهای دیگران به کاهش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی منجر می‌شود. احادیثی مرتبط با این موضوع از پیامبر نقل شده است که می‌فرمایند میانه روی بهترین روش‌ها است این حدیث میانه‌روی را به عنوان یک اصل کلیدی در زندگی و از جمله امور اقتصادی توصیه می‌کند همچنین پیامبر صلوات الله علیه نیز می‌فرمایند هر کس که میان رو باشد نیازمند نگردد ین حدیث نشانگر رشد و توسعه اقتصادی است که میانه‌روی آن را به همراه خود دارد.

نتیجه‌گیری

اخلاق همواره نقش بنیادین در شکل‌گیری و تحول جوامع انسانی ایفا کرده است در این میان نقش اصول اخلاقی در حوزه اقتصاد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چرا که توسعه اقتصادی بدون مبانی اخلاقی می‌تواند به نابرابری‌ها فساد و بی‌عدالتی‌های اجتماعی منجر شود. در آموزه‌های دینی خصوصاً در روایات و احادیث معصومین علیه السلام تاکید فراوانی بر اهمیت رعایت اصول اخلاقی در فعالیت‌های اقتصادی شده است از جمله اصول اخلاقی که در این پژوهش برای توسعه اقتصادی ذکر شده، عدالت صداقت نیکو بودن خوش گفتاری شکرگزاری توکل کردن صبر و مدارا و میانه روی هستند. این اصول نه تنها به عنوان راهنمایی برای توسعه و کسب درآمد حلال و مشروع مطرح شدند بلکه به عنوان ابزاری برای تضمین عدالت شفافیت و رفاه

عمومی نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند. همچنین این اصول راهگشای سیاستگذاران و مجریان اقتصادی در طراحی و اجرای برنامه‌ها می‌باشد که علاوه بر دستیابی به رشد اقتصادی عدالت و انصاف را نیز به همراه دارند. بنابراین با توجه به ارزش‌های انسانی و اسلامی که در آموزه‌های معصومین تجلی یافته‌اند می‌توان به یک الگوی پایدار و اخلاقی در توسعه اقتصادی دست یافت که نه تنها موجب بهبود شرایط اقتصادی بلکه باعث ارتقای کیفیت زندگی و کاهش نابرابری‌ها در جامعه می‌شود. در نتیجه باید چنین گفت که بازگشت به اصول اخلاقی و الهام گرفتن از تعالیم معصومین می‌تواند پاسخی کارآمد برای بسیاری از چالش‌های اقتصادی و اجتماعی معاصر باشد و راهی برای ساختمان آینده مبتنی بر رفاه عدالت و انسانیت ارائه دهد.

منابع

- ۱- اخلاقی امیری، حسنعلی، نقش و تاثیر اخلاق بر اعتقادات و باورهای دینی از دیدگاه اسلام.
- ۲- پورعلی، سعید؛ خادم شیراز، فاطمه، دیدگاه حضرت امام در مورد اصول بنیادین اقتصادی در اسلام، پورتال امام خمینی .
- ۳- توسلی، محمود؛ پاداش، حمید، تحلیلی بر تعاملات اقتصاد توسعه و اخلاق، مقاله علمی وزارت علوم
- ۴- حیدری نقوی، نواب، مقاله ارزش‌های اخلاقی و اقتصاد توسعه
- ۵- دیرباز، عسکر، عدالت اقتصادی در کلام و سیره علی علیه السلام، حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰، شماره ۹۷
- ۶- دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، دانشگاه تهران، جلد ۵
- ۷- سلیمان پور، محمد جواد، آموزه‌های اسلام در جهت توسعه اقتصادی، رواق اندیشه، ۱۳۸۴، شماره ۴۵
- ۸- محمدی ری شهری، محمد، توسعه اقتصاد بر پایه قرآن و احادیث، ترجمه ابوالقاسم حسینی، نشر دارالحدیث، ق، ۱۳۸۲ ش
- ۹- یزدی، مصباح، فلسفه اخلاق، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۹۱ ش
- ۱۰- نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، جلد ۱، نشر بیروت
- ۱۱- سایت ویکی پدیا
- ۱۲- هوش مصنوعی بینگ
- ۱۳- پورتال دانشنامه علوم اسلامی
- ۱۴- دیکشنری آبادیس